

**Politikatudományi
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Schneider Gábor

**A közép-európai fővárosi régiók versenyképességének vizsgálata –
Hogyan növelhető a Közép-magyarországi régió versenyképessége**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Ágh Attila, DSc
egyetemi tanár

Budapest, 2009. augusztus

Politikatudományi Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Schneider Gábor

**A közép-európai fővárosi régiók versenyképességének vizsgálata –
Hogyan növelhető a Közép-magyarországi régió versenyképessége**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Ágh Attila, DSc
egyetemi tanár

© Schneider Gábor

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	4
1.1 Előzmények.....	4
1.2 A téma indoklása.....	4
2. Felhasznált módszerek	9
3. Az értekezés eredményei.....	14
3.1 A területi adottságok és a régió működésének kapcsolata.....	14
3.2 Transzregionális együttműködések és a nemzetközi hálózatokban való részvétel elemzése	17
3.3 A regionális kormányzás eredményei az egyes fővárosi régiók esetében	19
4. Következtetések és ajánlások.....	24
5. Főbb hivatkozások.....	26
6. A témakörhöz kapcsolódó publikációs lista.....	29

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

1.1 Előzmények

Kutatásaim megalapozását az IDEA tudományos testület és az „MTA – MEH Projekt - Stratégiai kutatások Magyarország 2015” keretében szerzett tapasztalatok jelentették. Ezt követően számos műhelyvita, konferencia és további kutatások szélesítették látókörömet. Így 2006-2007 között a Bosch Alapítvány ösztöndíjasaként a németországi metropoliszrégiók formálódását tanulmányoztam, tapasztalataimat több ország régiójában szereztem, a Münchener Európai Metropoliszrégió projektben pedig személyesen részt vettem. Jelenleg „A magyar régiók versenyképessége az Európai Unióban” címmel indított OTKA kutatócsoportnak vagyok a tagja, amely a magyarországi régiók versenyképességét vizsgálja elsősorban a többszintű kormányzás oldaláról. Alapító tagja vagyok a Helyi Observatórium kutatóintézetnek is, amely széleskörű helyi- és területi folyamatokat vizsgál. Az elméleti kutatások mellett napi munkámban is megjelennek a régiók és a fejlesztéspolitika gyakorlati kérdései. 2007. júliusától a területfejlesztés közigazgatási kommunikációját végzem, jelenleg a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium köztisztviselője vagyok. Munkám során rendszeres együttműködést építettem ki a hazai területfejlesztési szakma jeles képviselőivel, amely a módszertani kérdések és vizsgálatok esetében jelentős gyakorlati segítséget jelentett.

1.2 A téma indoklása

Már jóval a globális gazdasági világválság megjelenése előtt több hazai kutató felhívta figyelmünket, hogy a Közép-magyarországi régió¹ felzárkózása az európai és a nemzetközi „élen állókhoz” megtorpant, nem tud Közép-Európa meghatározó regionális szereplőjévé válni (Ágh [2005]; Barta [2005] és Forman [2005] stb.). A régió komoly fejlődési lehetőségek kapujában áll, amelyekkel egyelőre nem tud élni. Az elmúlt évtizedek reménykeltő tervei és elképzelései – a KMR profilját és specializációját illetően – sorra elhalványultak, illetve megmaradtak a tervek és a koncepciók szintjén. Kutatásunk eredményeit a Közép-magyarországi régió hosszú távú regionális versenyképességének javítására kívántuk felhasználni, a meglévő eredmények és lehetőségek vizsgálatával.

Öt közép-európai fővárosi régió összehasonlításával komplex módon vizsgáltuk a regionális versenyképesség fogalmát. Ez a Bécsi régió, a Közép-magyarországi régió, a Mazóviai vajdaság, a Pozsonyi régió és a Prágai régió átfogó vizsgálatát jelentette. Elemzésünk - az

¹ A Közép-magyarországi régiót Központi régióként vagy KMR-ként is jelöltük, mindegyik elnevezés jelentése azonos.

összehasonlíthatóság okán - alapvetően a NUTS2-es területi-statisztikai lehatárolást vette alapul mind az öt régióban.

A disszertációban a régió és a regionális versenyképesség fogalmából indultunk ki. Így bemutattuk, hogy a régió fogalmát a szakirodalom milyen sokrétűen kezeli attól függően, hogy földrajzi szempontok alapján (Hrbek és Weyand [1994]; Nemes-Nagy [2003] stb.) vagy funkciók alapján (Szegevári [2003]), esetleg igazgatási és feladatellátási szempontok szerint vizsgálja a kérdést (Beluszky – Győri [2004] és Enyedi [2003] stb.). Vizsgálatunkban releváns szempontként Pálné Kovács Ilona megközelítését alkalmaztuk, amely a régióknak a közigazgatási rendszerben betöltött szerepére irányul (Pálné Kovács [2000]). A regionális versenyképesség kapcsán kiemeltük, hogy az alapvetően a közgazdaságtudományból eredő, de „puha fogalom” (Vigvári [2006]), amelyet a gazdaság, a társadalom és a politika rendszerében vizsgálhatunk eredményesen (Krugman [1994]; Varga [2004]). Ezért interdiszciplináris megközelítést alkalmaztunk, dinamikus és idősoros elemzésekkel. Bemutattuk Paul Krugman és Michael Porter megközelítéseit kiegészítve további ismert kutatókkal, mint például Török Ádám vagy Lengyel Imre. A régiók rendszerezésével pedig eljutottunk vizsgálatunk központi témájához a nagyvárosi régiók versenyképességének elemzéséhez. Ehhez felhasználtuk Rechnitzer Jánosnak a városfejlődés és városhálózatokkal foglalkozó anyagait (Rechnitzer [2006] és [2007]). Annak érdekében, hogy megkülönböztessük e régiókat, bevezettük a metropoliszrégió és a funkcionális városi térség fogalmát. A funkcionális nagyvárosi térséget a nagyváros és agglomerációs térségének kapcsolataként jellemeztük, amíg a metropoliszrégiót egy ennél lényegesen nagyobb lakosságszámú és területi egységként. Ily módon a metropoliszrégió már olyan gazdasági pólusokat és vonzáskörzeteket foglal magában, amelyek gyakran meghaladják a régió természetes kiterjedését.

A nagyvárosi régiók versenyképessége egyre komplexebbé vált, a gazdasági kérdések mellett szociális, társadalmi, kormányzási és fejlesztési szempontok is megjelentek a területi sajátosságok mentén (Begg [1999]; Camagni [2009]). Közép-Európa legfejlettebb régióinak elemzésekor ezért átfogó, interdiszciplináris megközelítést alkalmaztunk. Olyan modellt dolgoztunk ki, amely elméleti síkon megválaszolja, hogy a területi sajátosságok alapján létrehozott regionális kormányzási modell milyen alapokon működik, továbbá milyen módon kapcsolódik be a nemzetközi regionális hálózatokba.

A régiók versenyképességét a *területi tőke*, vagyis a földrajzi, gazdasági és társadalmi adottságok és a *társadalmi tőke* - a kormányzási struktúrák és a partnerség – oldaláról elemeztük, keretbe foglalva olyan *endogén és exogén folyamatokkal*, mint az egyes régiók

gazdasági és társadalmi átalakulása, vagy a globalizáció és az európaizáció hatásai. Disszertációnk újszerűsége, hogy a regionális versenyképesség vizsgálatát kiterjesztettük a transzregionális kérdésekre is. A szubnacionális folyamatok (Keating [1998] és [2003]) mellett a régiók transzregionális együttműködéseivel is foglalkozunk (Tavares [2004] és Telo [2002]). Így új gazdasági térségek formálódását figyelhettük meg, az elmúlt években látványos fejlődésnek indultak a transzregionális folyamatok. Nincsen Európa egészére érvényes egységes fejlődési tendencia, helyette egyedi adottságokon alapuló makro- vagy megaregiókról, övezetekről vagy térségekről beszélhetünk². Formálódó új jelenségnek tartottuk az ún. funkcionális makrorégiót, amely az uniós fejlesztéspolitika keretében nyit távlatokat a transzregionális együttműködésekben. A Balti Stratégia mellett az Európai Duna Stratégia tölthet be ilyen szerepet.

Az európai területi politikában olyan általános jegyeket is tapasztalhattunk, mint a regionális egyenlőtlenségek csökkentése, a policentrikus jelleg megerősítése, a fenntarthatóságra való törekvés és a többszintű kormányzás. A közép-európai régiók sajátosságai gyakran ezzel ellentétes tendenciákat mutattak (OECD [2009]; EUROSTAT [2009]; Európai Bizottság [2007a] és [2009] stb.).

A kutatás megkerülhetetlen pontjának tartottuk az uniós térségi folyamatok bemutatását. Napjainkban egy paradigmaváltás küszöbén állunk, amely alapjaiban változtathatja meg a fejlesztéspolitikát és annak – talán legismertebb – részét az uniós kohéziós és regionális politikát. A NUTS2-es területi lehatárolás egyre kevésbé képes a területi szintet érő kihívásoknak megfelelni. Ágh Attila kutatásaira támaszkodva a területi folyamatok elemzését a Lisszaboni Stratégia tükrében végeztük (Ágh [2009a]; [2009b] és [2009c]). Ily módon érzékeltettük, hogy a területi kohéziós folyamatok alakulását a Lisszaboni Stratégia határozza meg. Ezzel párhuzamosan új kormányzási formák és a többszintű kormányzás további megerősödését tapasztaltuk. Ebben erősen támaszkodtunk Kaiser Tamás munkáira, aki újszerű megközelítésben a többszintű kormányzást a regionális- és kohéziós politika viszonyrendszerében vizsgálta (Kaiser [2007]; [2009a] és [2009b]). A Lisszaboni Stratégia kapcsán mutattuk be továbbá, hogy az Unióban kibontakozó versenyképességi stratégiák jellemzően a legfejlettebb régiók számára kedvezőek. Ezért a közép-európai fővárosi régiók fejlődésében is meghatározó a Lisszaboni Stratégia.

² Földrajzi és gazdasági alapon is kimutathatók ezek az együttműködések. Ágh Attila mega- vagy makrorégió fogalmával jellemzi ezeket. A *transzregionális övezet* fogalommal azt kívánjuk jelezni, hogy intenzív területi együttműködések alakultak ki a régiók között. A *transzregionális térség* esetében nincsenek ilyen intenzív kapcsolatok. Itt ad hoc funkcionális kapcsolatokat láthatunk, amelyek egy lényegesen lazább regionális specializációt eredményeztek az együttműködésben résztvevők között.

Az uniós folyamatok vizsgálatának keretében megemlítettük a globális gazdasági válság hatásait. Ez az egyes régiókat különböző mértékben, de érzékenyen érintette (Európai Bizottság [2008b]). Különösen sebezhetőek a dél-európai térség-, valamint az újonnan csatlakozott tagállamok régiói. Komoly visszaesés következett be az ipari termelést végző régióknál, de a szolgáltatás-orientált régiók esetében is, mint például a pénzügyi szektorban (Európai Bizottság [2009]). Az OECD és az Európai Bizottság elemzései alapján rámutattunk, hogy azok a régiók lábálnak ki a válságból a legsikeresebben, amelyek helyi sajátosságokon alapuló, magas technológia-orientált fejlesztéseket alkalmaznak (OECD [2009]).

A régiók komoly versenyben vannak azért, hogy megőrizzék, illetve tovább javítsák helyzetüket az állampolgárok, az üzleti szféra, a nemzetközi befektetők vagy a régióba látogató turisták körében. Ezen célokhoz kapcsolódik a régió attraktivitása és vonzereje, valamint a növekedési képességek és a modernizációs törekvések. Ennek érdekében egyszerre kell magas gazdasági növekedést és foglalkoztatottsági szintet biztosítani, miközben élhető környezetet, tartós egyensúlyt és fenntarthatóságot szükséges nyújtaniuk. A növekedés párosul a fenntarthatósággal, és jelentős gazdasági, társadalmi és intézményi szerkezetváltást igényel. Itt olyan szempontokat emelhetünk ki, mint például a tudás- és az információk társadalom kihívásai, vagy a hálózati együttműködések összetettsége. Napjainkban ehhez párosuló további szempont a hatékony regionális válságkezelés, a munkahelyek megőrzése. A fent említett példák is szemléltetik a regionális versenyképesség összetettségét, valamint a régiók számára megjelenő átfogó problémákat és kihívásokat.

A fejlesztéspolitikai intézményrendszer vizsgálatában a regionális kormányzás hatékonyságát elemeztük. A kormányzási modellek bemutatásánál is tapasztalhattuk a megváltozott körülményekhez való igazodást (Hooghe – Marks [2002]; METREX [2005] és [2007]). Tanúi voltunk a horizontális struktúrák előtérbe kerülésének, a szubnacionális kormányzási szintek folyamatos megerősödésének. Olyan egyedi vonások jellemzik a régiók kormányzási struktúráját, amelyben a horizontális és vertikális szereplők egyszerre megtalálhatók. A többszintű kormányzás keretében a hagyományos területi szereplők mellett megjelentek a magán és a civil szféra érdekcsoportjai is.

A „Régiók Európájának” kissé romantikus és idealisztikus eszméjét felváltották a funkcionális és a területi adottságokra épülő együttműködések. A jelenséget Pálné Kovács Ilona úgy fogalmazta meg, hogy amíg a 90-es években a regionalizmus jelentette a kihívást mind a gazdaságfejlesztés, mind az uniós kohéziós politika számára, addig az ezredfordulót követően egyre gyakrabban hangzott el szakpolitikai fórumokon a városi hálózatokra, pólusokra épülő regionális fejlődés igénye, szükségessége (Tér és Társadalom [2008] p. 1).

Kutatásunkban ez több módon is megjelent: egyrészt a nagyváros és agglomerációjának együttműködésében, azaz a funkcionális városi térben; másrészt a régió és tágabb gazdasági vonzaskörzete, a metropoliszrégió formájában.

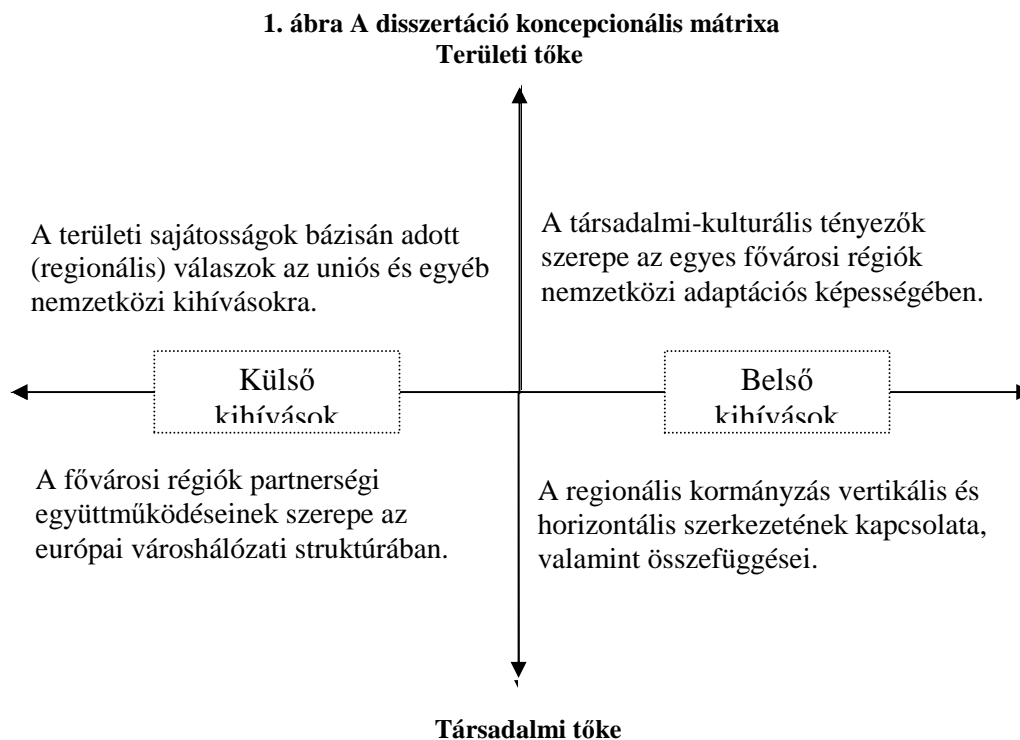
Harmadrészt az európai területfejlesztési tendenciák vonatkozásában a régiókon átnyúló inter- és transzregionális együttműködésekben. Az egész közép-európai térségre jellemző hiányosság, hogy *kevés az átfogó és stratégiai együttműködés*. A térség fővárosi régiói közötti együttműködés alacsony intenzitású, hiányoztak azok a nemzetközi programok, amelyek a kooperációt elősegítenék. Ugyan az uniós területi együttműködést szolgáló projektek segítségével megindultak a határ menti, a transz- és interregionális kooperációk, a közép-európai fővárosok közötti infrastrukturális hálózatok is nagymértékben fejlődtek az elmúlt időszakban, de – a többi európai térséghez viszonyítva – még mindig kevés a (funkcionális) együttműködési programok száma.

2. Felhasznált módszerek

A közép-európai fővárosi régiók versenyképességének jellemzésére egy elméleti modellt alakítottunk ki (1-es ábra), amely vizsgálja:

- a nemzetközi jelleg és a regionális sajátosságok kapcsolatát,
- a fejlesztéspolitikára fókuszálva a regionális intézményrendszer működését és a partnerség viszonyát,
- a transzregionális együttműködések mentén az európai városhálózati struktúrákban való részvételt.

Modellünk egyedisége, hogy a regionális versenyképéséget meghatározó legfontosabb dimenziókat – a gazdasági, a politikai-intézményi és a kulturális-társadalmi aspektust – a területi tőke és a társadalmi tőke, valamint a külső és belső tényezők oldaláról közelíti meg, ezáltal egységes fogalmi keretbe helyezzük vizsgálatunkat.

Olyan fogalompárokot használtunk, amelyek ellentétes jelentésűek, azonban egymás működését kölcsönösen befolyásolják. A területi sajátosságok vagy összefoglaló megnevezéssel a területi tőke (territorial capital) elsősorban a földrajzi elhelyezkedést, az infrastrukturális adottságokat, a régióban meglévő üzleti környezetet, a kutatás-fejlesztési potenciált vagy képességet és a különböző regionális feladatellátási szempontok

hatékonyaságát foglalja magában. Ezzel szemben a társadalmi tőke (social capital) elsősorban a többszintű kormányzás vertikális és horizontális összefüggéseit szimbolizálja.

Hasonlóan ellentétes fogalmi pár a regionális működést befolyásoló endogén és exogén folyamatok, amelyeket „külső” és „belső” kihívásokként aposztrofáltunk. Mátrixunkkal négy olyan dimenziót alakítottunk ki, amelyek mindegyikére egy-egy hipotézist fogalmaztunk meg. A disszertáció hipotézisei így a területi sajátosságok, a társadalmi tőke és a külső, valamint a belső kihívások szempontjai alapján vizsgálták a regionális versenyképességet az öt közép-európai fővárosi régió tekintetében.

(I.) Területi adottságok és a régió működésének kapcsolata

1. Hipotézis: *A globalizációs- és az Európai Unió felől érkező európaizációs kihívások fokozzák a regionális specializációt a közép-európai fővárosi régiókban.*

2. Hipotézis: *A magasabb multikulturalitású közép-európai fővárosi régióknak, amelyet nyitottabb társadalmi tradíciók, nyelvi és kulturális sokszínűség, a külföldi munkavállalók növekvő aránya jellemez, magasabb regionális vonzereje és nagyobb nemzetközi attraktivitása van, továbbá meghatározó a nemzetközi szervezetek és intézmények súlya.*

(II.) A regionális kormányzás és a hálózati struktúrák hatása a regionális versenyképességre

3. Hipotézis: *Az a közép-európai fővárosi régió, amely intenzívebb inter- és transzregionális hálózati struktúrával rendelkezik, eredményesebben tud bekapcsolódni az európai metropolisztérségek rendszerébe.*

4. Hipotézis: *Intenzívebb hálózati együttműködésekkel és a partnerségi kapcsolatokkal elősegíthető a regionális kormányzási struktúra fejlesztése és egységesebb regionális érdek megformálása.*

A területi sajátosságokkal, a területi tőkével az egyes régiókat meghatározó tulajdonságokat foglaltuk össze. Ilyen jellemzők a geográfiai elhelyezkedés, a térszerkezet, az infrastrukturális fejlettség vagy a humánerőforrás jellege, valamint az egyes régiók innovációs és kutatás-fejlesztési adottságai (Baldersheim – Swianiewicz [2003]). Az ESPON és METREX empirikus kutatásokat, valamint Roberto Camagni és Iain Begg elméleteit felhasználva rámutattunk, hogy a régiók sajátos karaktere jelentősen meghatározta a regionális fejlődést és a fejlesztési lehetőségeket, befolyásolva ezzel a régiók versenyképességét (ESPON 2013

[2007]; Camagni [2009] stb.). Michael Krätke, John Friedmann anyagait felhasználva a helyi adottságok és a régiók specializálódásának kapcsolatát jellemeztük. Bemutattuk, hogy a nagyvárosi régiókat speciális funkciók jellemzik. A metropoliszrégiók csoportosításával rámutattunk, hogy minél több ilyen funkcióval rendelkezik egy régió, annál meghatározóbb gazdasági és politikai központként működik. Lengyel Imre és Rechnitzer János által felállított tipológiát felhasználva érvényesült, hogy a legfejlettebb gazdasági és társadalmi tulajdonságokkal rendelkező fővárosi régiókban mutatható ki az ún. tudásteremtő, innovációvezérelt regionális struktúra (Lengyel – Rechnitzer [2000] és Lengyel [2003]).

A társadalmi tőke aspektusából a regionális kormányzás vertikális és horizontális struktúrájának hatékonyságát és intenzitását elemeztük az egyes fővárosi régiók tekintetében. Elemzésünk homlokterébe a regionális intézményrendszer többszintűsége, a szubszidiaritás elve, valamint a horizontális partnerség szerepének vizsgálata került. Rod Rhodes által használt kormányzási rendszer elemzésével rámutattunk, hogy a vertikális kormányzati struktúrák (government) túlságosan bonyolulttá és nehézkesé váltak, erőteljes információs aszimmetriát okoztak (Rhodes [1997]). Ezzel szemben a többszintű kormányzási struktúrák (governance) nagyobb érdekérvényesítő képességet, a horizontális partnerség növelését tették lehetővé (Scharpf [2000]). Ebben kiindulási alapot jelentettek az elmúlt két évtizedben megjelenő ún. urban regime elméletek, Liesbet Hooghe és Gary Marks többszintű kormányzási modelljei. Felhasználtuk továbbá a METREX ún. nagyvárosi kormányzási elméletét. Megvizsgáltuk továbbá, hogy a közép-európai fővárosi régiók fejlesztéspolitikai rendszerében mi módon érvényesülnek Jon Pierre-nek és Guy Peters-nek a számonkérhetőségre, a demokratikus legitimációra, illetve a hatékonyságra vonatkozó megállapításai. Annak érdekében, hogy a fővárosi régiókat működésük alapján csoportosítani tudjuk, Torbjörn Larsson elméleti rendszerezését vettünk át (Larsson et al [1999] és Pálné Kovács [2008a]). Ezt alkalmaztuk a fejlesztéspolitikai intézményrendszerek összehasonlítására.

A magyar, a szlovák és a cseh területi kormányzási működés esetében talákoztunk azzal a problémával, hogy a választott területi szint (a megye) és a fejlesztéspolitikai szint (a régió) különbözött egymástól. E speciális kérdésben Pálné Kovács Ilona kutatásait használtuk fel, aki a magyar közigazgatási rendszer működését a megye – régió viszonyrendszerében közelítette meg (Pálné Kovács [2005] és [2008b]).

Modellünkben természetesen felhasználtuk az ún. közösségfejlesztési elméleteket³, amelyek az egyes fővárosi régiók társadalmi berendezkedését, a civil kapcsolatok intenzitását és kiterjedtségét jellemezték. Elméleti alapul olyan munkákat tekintettünk át, mint a társadalmi tőke fogalmát megalapozó Robert Putnam és Robert Inglehart kutatásai, amelyek a regionális fejlődés és a civil szféra integráltsága közötti összefüggéseket mutatták be (Putnam [1993]; Inglehart [1997]). Esetünkben a cross-szektorális együttműködés intenzitása is fontos kérdés volt, amely azt mutatta, hogy az egyes fővárosi régiókban a gazdasági és társadalmi szereplők milyen módon vesznek részt a régió fejlődését meghatározó feladatokban (van Berg [2006]).

Vizsgáltuk továbbá, hogy a fővárosi régiók milyen nemzetközi jelleggel bírnak. Ehhez elméleti alapnak Richard Florida kutatásait tekintettük (Florida [2002] és [2005]), amelyekben a kreatív régió és a megváltozott társadalmi - kulturális adaptációs képesség közötti összefüggéseket kerestük. Felhasználtuk Manuel Castells munkáit a nemzetközi hálózati áramlások természete kapcsán (Castells [1996]). A területi adottságok és a regionális specializáció sajátos vonásait a hálózati együttműködések oldaláról is kiemeltük, amelyben Peter Hall, John Friedmann, Paul Taylor, Saskia Sassen és Doreen Massey anyagait is áttekintettük.

Elméleti mátrixunk függőleges tengelyén a régiók működését érintő hatásokat vizsgáltuk, megkülönböztetve a *külső* és a *belső* kihívásokat. A *külső kihívásokat* a nemzetközi és országos szintű gazdasági folyamatok, illetve a nemzetközi szervezetek által támasztott igények jelentették. Ebből dolgozatunkban az európai uniós tagsággal megjelenő európaizáció fogalmával foglalkoztunk a Lisszaboni Stratégia és a területi folyamatok, a területi kohézió viszonyában. Az európaizáció komoly hatással volt a közösségi politikák, így a regionális politika alakulására, amely a többszintű kormányzási rendszerekben fejtette ki hatását. A *belső kihívások pedig* a fővárosi régiók sajátos társadalmi, gazdasági és politikai szerkezetéből adódó impulzusokat és változásokat jelentették. Vizsgálatunk homlokterében a régiók intézményrendszerének működése, valamint regionális és nemzetközi adaptációs képességük álltak.

A kutatás során a lehető legszélesebb körű empiria felhasználására törekedtünk. A területi adottságok vizsgálatához az EUROSTAT, az ESPON és a METREX kutatások adatait használtuk fel. Emellett az Európai Bizottság kohéziós és előrehaladási jelentéseit, illetve az

³ A közösségfejlesztési elméletek az intenzív gazdaságpolitika másik oldalát jelentik. A civil szféra, a helyi és a területi szint megerősítésére törekszenek, amolyan „bázis” jelleget adva a fejlesztéseknek. A multikulturalitás, a kreatív társadalom és további fogalmak értendők az elnevezés alatt.

OECD és az EUROSTAT elemzéseit feldolgozva értékeltük a területi folyamatokat. Ezen adatok alapján dinamikus idősoros elemzéseket készítettünk a területi tőke alakulásáról.

A társadalmi tőke elemzéséhez az említett elméleti megalapozás mellett mind az öt fővárosi régióban szerteágazó empirikus vizsgálatot folytattunk. Elemzésünkhöz kiterjedt kapcsolatfelvételt kezdeményeztünk az egyes fővárosi régiókban. Ennek keretében valamennyi fővárosi régió esetében a fejlesztéspolitikát irányító minisztérium képviselőjével, a fővárosi régióban dolgozó munkatárssal, a főváros körüli agglomerációs intézmény képviselőjével, valamint egy-egy nemzetközileg elismert kutatóval vettük fel a kapcsolatot.

3. Az értekezés eredményei

3.1 A területi adottságok és a régió működésének kapcsolata

- Jacques Boudeville póluskonceptiójától elindulva az ESPON növekedési pólusfogalmán át mutattuk be a nagyvárosi régiók fejlődési folyamatát. Enyedi György munkáit felhasználva kiemeltük, hogy a nagyvárosi régiókban funkcionális munkamegosztás érvényesül specializációval, amelynek mértékét Közép-Európában leginkább a lakosságszám és a régió nagysága határozza meg.
- Megállapítottuk, hogy a globális folyamatok nyomán és a területi adottságok alapján alakult ki a regionális specializáció. Ezt olyan adottságok alapozzák meg, mint az info-kommunikációs iparágak és a magas hozzáadott értékű technológiák kiemelt aránya, amelyek magas gazdasági- és tudástőke koncentráción alapulnak. Jelentős a kreatív- és innovatív iparágak súlya, továbbá átlagon felüli az információs és a közlekedési elérhetőség. Olyan további speciális funkciók alakultak ki, mint a nemzetközi szervezetek és vállalatok regionális döntésközpontjai.
- Közép-Európa úgy zárkózik fel az uniós átlaghoz, hogy a legfejlettebb régiói – a fővárosi régiók - folyamatosan fejlődnek, ezáltal motorfunkciót töltenek be. Eközben az országokon belül viszont fokozatosan mélyült a fejlettségbeli különbség. Az OECD felmérése alapján a legnagyobb különbséget Szlovákia esetében találtuk⁴, amelyet az EUROSTAT 2009-es Regionális Évkönyve is alátámasztott.
- A fővárosi régiók monocentrikus helyzetben vannak Közép-Európában. Általános megállapításunk volt, hogy a térstruktúrát aszimmetria jellemzi, a települési szint erőteljesen fragmentált. Rámutattunk, hogy a lakosságszám és a gazdasági kapacitás tekintetében aránytalan koncentráció ment végbe a fővárosi régiókban. A közép-európai fővárosi régiók területi és lakossági arányuknál lényegesen nagyobb súllyal bírnak országuk gazdaságában. Krätke és Friedmann megállapításai érvényesültek: speciális funkciók, a kreatív iparágak és a magas hozzáadott értékű termelés erőteljesen koncentráálódtak a fővárosi régiókban. Érzékeltettük azt a tendenciát, hogy

⁴ Az öt fővárosi régiót vizsgálva az adott fővárosi régió és országának legfejlettebb régiója közötti fejlettségi különbség:

- a Bécsi régió esetében 1,57%;
- a KMR esetében 2,57%;
- a Prágai régió esetében 2,68%;
- a Mazóviai vajdaság esetében 2,32%;
- a Pozsonyi régió esetében 3,43% (OECD [2009]).

a szolgáltatási szektor aránya folyamatosan növekedett, ugyanakkor az ipari termelés szerepe fokozatosan kiszorult a vizsgált régiókból.

- Az egyes régiók specializációjának összehasonlításában a lakosságszám és a gazdasági képességek jelentették a főbb különbségeket. Normatív példaként a Bécsi régiót tudtuk kiemelni, amely meghatározó gazdasági, politikai és kulturális irányító szerepe mellett az elmúlt évtizedekben hathatós törekvéseket tett regionális együttműködéseinek elmélyítésére. Legfőbb versenytársa a Prágai régió, amely az osztrák fővárosi régiót már több mutatóban megelőzte. Szemben a Bécsi régióval itt a térségi együttműködések nem strukturálva, hanem ad hoc jelleggel alakulnak ki, nincsen tudatos és hosszú távú együttműködési stratégia a cseh főváros és vonzáskörzete között, ami hosszabb távon a régió versenyképességének csökkenését jelentheti.
- A Közép-magyarországi régió esetében is kimutattuk a regionális specializáció meglétét. Megoldásra váró probléma, hogy a régió térstruktúrája és gazdasági fejlettsége még mindig aszimmetrikus, a főváros erőfölénye óriási. Kiemeltük, hogy a tudás-intenzív funkciók továbbra is a régió központjába koncentrálnak. Itt ellentmondást is tapasztaltunk; bár az elmúlt időszakban jól láthatóan megindult az agglomerációs övezet erőteljes felzárkózása, az integrált fejlesztési- és koordinációs szerep hiánya még továbbra is érzékelhető.
- A régión belüli különbségek legerősebb kontrasztját a Mazóviai vajdaság mutatta. A több mint ötmillió régiót, amely igazgatási szempontból ugyan egységes, a területi adottságok alapján jelentős különbségek jellemezték. Itt tapasztaltuk a legnagyobb mértékben az urbanizált térség és a rurális térségek közötti eltéréseket.
- A Pozsonyi régió gazdasági fejlettsége az elmúlt időszakban látványosan fejlődött, és a statisztikai adatok azt mutatták, hogy ebben a régióban volt a legmagasabb a felzárkózás üteme. Mégis a politikai- és a gazdasági irányító funkciók alapján a regionális specializáció mértékét itt találtuk a legkisebbnek. Ezt az ESPON és METREX csoportosítások is megerősítették.

A gazdasági fejlettségi adatok idősoros elemzése alapján a Bécsi régió, a Prágai régió, a Pozsonyi régió, a Közép-magyarországi régió és a Mazóviai vajdaság sorrendet kaptuk. Beigazolódott az a feltevésünk, hogy az általunk NUTS2-es szinten mért adatok között komoly különbségek vannak, amelyek nem elegendőek a regionális versenyképesség vizsgálatára. Az eltéréseket elsősorban az eltérő lakosságszám jelentette, amely hatszázezer és 5,1 millió között volt. Bemutattuk, ha a Bécsi,

Pozsonyi és Prágai régió esetében természetes vonzáskörzetüket hozzáadva végezzük vizsgálatunkat, akkor már kisebb mértékű eltéréseket tapasztalhatunk az egyes fővárosi térségek között.

- A regionális specializációhoz szükséges cross-szektorális kapcsolatok terén valamennyi közép-európai főváros komoly elmaradásban van. A normatív példaként bemutatott Bécsi régió esetében sem teljesült kívánatos mértékben a gazdasági és tudományos partnerek bevonása a fejlesztésekbe. Ezt a szereplőknek a döntéshozatali folyamatból való távolmaradása, illetve nem kellő mértékű bevonása esetében tapasztalhattuk. Empirikus vizsgálatunk azt mutatta, hogy a cross-szektorális kapcsolatok tekintetében a KMR és a Mazóviai vajdaság is előrehaladottabb állapotban van, mint a Prágai- vagy a Pozsonyi régió. Ezt jelezték az intézményesített partnerségi kapcsolatok, a döntéshozatali folyamatok előkészítési szakaszában a civil oldal bevonása.
- Az elérhetőség területi adottságait tekintve a Közép-magyarországi régió rendelkezik a legtöbb transzeurópai közlekedési hálózati csomóponttal a közép-európai fővárosi régiók esetében. Ez versenyképességet növelő lehetőség, amelyet a régióban kiépült logisztikai klaszter igyekszik is kiaknázni. További kedvező adottság a közlekedési infrastruktúra-hálózat fejlettsége, amely a Bécsi régiót követően a KMR esetében a legkedvezőbb. A Bécsi régiót leszámítva ugyanakkor a régión belüli közlekedés - az elővárosi közlekedési együttműködések – a másik négy fővárosi régió esetében továbbra is fejlesztendő szempont.
- A közép-európai fővárosi régiók multikulturalitása, nyitottsága és nemzetközi jellege kapcsán megállapítottuk, hogy Közép-Európában a multikulturalitás foka továbbra is alacsonyabb, mint Nyugat-Európában. Regionális szintű megjelenése csekély, a multikulturalitás és nemzetköziség a fővárosokba korlátozódott. Területi szinten értékelhető adatokat egyedül a Bécsset körülvevő metropoliszrégió - a Keleti régió - esetében kaptunk. A közép-európai térségben kiemelt szerepben a Bécsi régió van, amelynek lakosságában mára mintegy húsz százalékos a külföldiek aránya, tizenhárom a Keleti régióban. Az Európai Bizottság Hatodik előrehaladási jelentése alapján pedig a régióban foglalkoztatottak közül a külföldiek aránya meghaladta az egyharmadot, amellyel a londoni- és a brüsszeli fővárosi régiót követve a harmadik helyen állt Európában (Európai Bizottság [2009]). Az uniós jelentés alapján a külföldi

foglalkoztatottak aránya a KMR-ben és Prágai régióban közel azonos: 5,28-7,45% közötti, míg a Pozsonyi régióban és a Mazóviai Vajdaságban 2% alatti.

- A régiók attraktivitása tekintetében a Bécsi régió és a Prágai régió esetében kaptuk a legmagasabb értéket. A két régiót a KMR, majd a Mazóviai vajdaság követte.
- Megvizsgáltuk, hogy mely nemzetközi intézmények székhelyei, illetve nemzetközi vállalatok regionális döntéshozó központjai találhatóak az adott régióban. Attraktivitásából következően, illetve más előnyös tulajdonságai miatt a Bécsi régióban találtuk a legtöbb nemzetközi intézményi székhelyet. Itt található például az ENSZ 3 alapszervezete, az UNIDO (ENSZ Ipari és Fejlesztési Szervezete), az IAEA (Nemzetközi Atomenergia Ügynökség), az UNODC (ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala), valamint az OPEC (Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezete), valamint az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet). Több meghatározó NGO-t és Think Tank-et találtunk az osztrák fővárosi régióban, továbbá itt a legmagasabb a nemzetközi vállalatok regionális központjainak aránya Közép-Európában. A Prágai régióban is magas volt a vállalatok regionális központjainak száma, ugyanakkor a nemzetközi szervezetek arányát tekintve már nem állt olyan jól a régió. A Közép-magyarországi régió kedvezőbb helyzetben van a cseh fővárosi régióhöz képest a nemzetközi szervezetek tekintetében. Itt található: a Nemzetközi Duna Bizottság, az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) európai és közép-ázsiai regionális irodája, valamint az EITI (Európai Innovációs és Technológiai Intézet) székhelye; a nemzetközi vállalatok esetében pedig elsősorban a kontrolling, szolgáltatási és tanácsadási központok. A Mazóviai vajdaságban alacsonyabb a nagyvállalati központok száma, és csak egy meghatározó nemzetközi szervezet, a FRONTEX, (az Európai Unió Határvédelmi Ügynöksége) található itt. A Pozsonyi régió a nemzetközi szervezetek szempontjából marginális helyzetben van, elsősorban autóipari klaszterére épülő nemzetközi vállalatok találhatóak a régióban. Megállapítottuk, hogy a nemzetközi intézmények és vállalatok központjai esetében is az érvényesült, hogy azok a régiók központjaiban összpontosultak.

3.2 Transzregionális együttműködések és a nemzetközi hálózatokban való részvétel elemzése

- Az uniós területi fejlődési tendenciákat vizsgálva bemutattuk, hogy különböző transzregionális együttműködési formákban új típusú kormányzási modellek jelentek meg. Így többek között az EGTC és az eurorégiós kezdeményezéseket és a funkcionális makrorégiót emeltük ki. A klasszikus NUTS2 lehatárolástól eltérő új

kormányzási modellek megjelenését tapasztaltuk, amelyekre Liesbet Hooghe és Gary Marks 2. típusú (Typ2) többszintű kormányzási modellje alkalmazható (Hooghe – Marks [2002]). A Bécsi régió és a Pozsonyi régió együttműködésében kialakított CENTROPE kezdeményezés⁵ igazolta, hogy a klasszikus regionális lehatárolás mellett olyan kormányzási szervezetek alakultak ki, amelyek feladat-orientáltak, rugalmas működési keretekkel, sok szereplővel és egymást átfedő hatáskörökkel működnek. Mindez hálózati formában és önkéntes jelleggel, a térségi szereplők kezdeményezésére történt.

- Elemzésünkkel arra is rávilágítottunk, hogy a közép-európai fővárosi régiók esetében nincs több hasonló – a régiókat magába foglaló - transzregionális együttműködés. Ugyanakkor a példaértékűnek tartott CENTROPE kezdeményezésben a Bécsi régió sem tudta a többszintű kormányzás horizontális elemeit megfelelően megvalósítani. Úgy hozott létre transzregionális gazdasági régiót, és úgy törekedett a policentrikus jelleg megteremtésére, hogy a projekteknek a döntéshozatalát és a finanszírozását teljes egészében kontrollálta. A cross-szektorális kapcsolatok intenzitása, a vállalkozói szféra és a kutatóintézetek, egyetemek bevonása a CENTROPE projektekbe a mai napig nem történt meg (Giffinger – Hamedinger [2008]). A kezdeményezést jelenlegi állapotában egy nagy ívű gazdaságfejlesztési koncepciónak tekinthetjük, ugyanakkor homogén, jól működő gazdasági régióról még nem beszélhetünk.
- A többi fővárosi régió esetében nem találtunk ilyen kidolgozottságú és súlyú határ menti transzregionális együttműködést. Ebben nagy szerepet tulajdonítottunk annak, hogy a többi közép-európai fővárosi régió közelében nincsenek ilyen típusú regionális pólusok.
- Az egyes fővárosi régiók nemzetközi szerepvállalása kapcsán az tapasztaltuk, hogy a Bécsi-, a Prágai régió és a Mazóviai vajdaság lényegesen aktívabb szerepet játszott, mint a KMR vagy a Pozsonyi régió. A brüsszeli képviseletek a régió vonzerejének növelését, hálózati együttműködések kiépítését, a régió számára információszerzést, valamint transzregionális programok előkészítését végezték. A cseh, lengyel és osztrák fővárosi régiók önálló regionális képviselettel rendelkeztek. A Pozsonyi régió esetében ennél egy alacsonyabb szintű brüsszeli jelenlétet találtunk, ahol a többi

⁵ Olyan transzregionális határ menti együttműködés, amelyben Bécs, Alsó-Ausztria és Burgenland tartományok, a Pozsonyi régió, Győr-Moson-Sopron és Vas megye, valamint két csehországi régió – Dél-bohémiai és a Dél-moráviai régió – vesznek részt.

szlovák régióval közös irodát működtetett. A Közép-magyarországi régió pedig nem tartott fent brüsszeli regionális képviselői irodát. A régiót érintő ügyeket Budapest brüsszeli képviselője, illetve a Magyarországi Régiók Brüsszeli Képviselője végezte.

Emellett mintegy húsz nemzetközi együttműködést, hálózatot vizsgáltunk meg az egyes fővárosi régiók részvételével. Elemzésünk nem mutatott ki olyan értékelhető eredményeket, amelyek igazolták volna, hogy a fővárosi régiók ily módon eredményesebben kapcsolódhattak volna be a nemzetközi metropoliszrégiók hálózatába. Nagyon csekély a regionális szint megjelenése a nemzetközi együttműködésekben. Az tapasztaltuk, hogy a hálózat jellegű együttműködések a leggyakoribbak, amelyben nem a fővárosi régiók, hanem csak azok központjai a fővárosok, esetleg egyéb mikrotérségek (agglomeráció, fővárosi kerületek stb.) vettek részt. Megállapítottuk, hogy a Bécsi régió a nemzetközi kooperációban is vezető szerepet tölt be a közép-európai fővárosi régiók között, addig a Pozsonyi régió hátrányos helyzetben van nemzetközi téren a többi fővárosi régióval összehasonlítva. Lemaradását a CENTROPE együttműködéssel tudja mérsékelni.

A cseh, lengyel és magyar fővárosi régiók esetén jellemzően csak a fővárosokhoz kapcsolódó nemzetközi szerepvállalást találtunk, regionális szintű kezdeményezést csak elvétve. A három főváros nemzetközi aktivitása közel azonos szintű.

3.3 A regionális kormányzás eredményei az egyes fővárosi régiók esetében

- Az egyes országok közigazgatási és fejlesztéspolitikai struktúrájának vizsgálatában Torbjörn Larsson elméleti rendszerezését alkalmaztuk. Az általunk vizsgált fejlesztéspolitikai rendszerek három csoportba soroltuk:
 - Föderális: az osztrák modell.
 - Regionális unitárius: a lengyel modell.
 - Decentralizált unitárius: a cseh, szlovák és a magyar modell.

A legegységesebb kormányzási rendszerek Ausztria és Lengyelország esetében találhatóak. Az osztrák modell alapját a föderális államberendezkedés és az ehhez kapcsolódó széles pénzügyi autonómia biztosítja. A tartományok nagy mozgástérrel rendelkeztek a hálózati együttműködésekben, a többszintű kormányzás vertikális és horizontális jellegét itt találtuk a legteljesebbnek.

A lengyel modellben a többszintű kormányzás vertikális rendszerének kialakulását találtuk erősnek, amely a fejlesztéspolitikai rendszerben a helyi önkormányzat – járás – vajdaság relációban hatékonyan működött. A szubszidiaritás a feladatellátásban és

döntéshozatalban is jól érvényesült. Ez mindenképpen a horizontális partnerségi kapcsolatok jövőbeli erősödését segítheti elő, amelyhez a Mazóviai vajdaságban működő erős civil oldal hathatós bázis lehet.

A cseh és a szlovák modellben a kezdetektől fogva egy korlátozott politikai érdekérvényesítő képességgel rendelkező (megyei) területi önkormányzati szint kialakítása volt a cél. A megyei önkormányzatok feladatait módszeresen növelték, amelyek azonban nagyságuk alapján nem igazán tekintők valódi szubnacionális hatalmi szintnek. A fejlesztéspolitikai intézményi struktúrát pedig ettől elkülönülten, központi kormányzati irányítás mentén hozták létre. NUTS2-es szinten nem alakult ki tényleges intézményi működés. A partnerségi kapcsolatok növekedése az európaizáció nyomán a fejlesztési struktúrában jelent meg folyamatosan, amely a véleményező szereptől az együttműködésig terjedt ki. A Prágai régió ugyanakkor sajátos helyzetéből adódóan (a főváros egyben NUTS2-es régió és a regionális politika második célkitűzésébe tartozik) többlet jogosítványokkal rendelkezett a cseh régiók között. A fejlesztési források teljes lebonyolítását a régió végezte, mint irányító hatóság a fejlesztési és a pénzügyi tárcával együttműködésben. Ez mindenképp többletjogosítványokat jelentett a cseh fővárosi régióknak, de a fejlesztéspolitika intézményi működése itt is a központi kormányzat kezében összpontosult.

A magyar fejlődés a cseh és szlovák esettől eltérő képet mutatott, amely 2002 után elindult a regionális decentralizáció útján. Az elképzelésekben választott önkormányzati régiók szerepeltek, amelyek közigazgatási és fejlesztéspolitikai szerepet tölthetnek volna be. Ez a reformfolyamat elakadt, miközben a választott területi önkormányzatok hatáskörét és jogosítványait – elsősorban területfejlesztési kérdésekben – folyamatosan csökkentették. A megyék jelenleg intézményellátó funkciót töltenek be, és a cseh vagy szlovák modellben bemutatott területi kormányzáshoz hasonló jogosítvánnyal rendelkeznek. Ugyanakkor regionális szinten a magyar modellben fejlesztéspolitikai célokat ellátó megfelelő intézményi struktúra alakult ki, amely a központi kormányzathoz köthető. Ily módon az uniós források lehívása tekintetében a legeredményesebb intézményi működést a KMR mutatta. A magyar regionalizáció gyengeségét a politikai elszámoltathatóság hiánya és ezzel párhuzamosan a központi állam túlsúlya jelentette.

A magyar, a szlovák és a cseh fejlesztéspolitikai modellek, amelyek központilag irányítottak, az uniós források allokációjának lényegesen magasabb mértékét mutatták,

mint a választott regionális önkormányzattal rendelkező Mazóviai vajdaság. Ez elsősorban intézményi működési okokra vezethető vissza.

A három modell közötti különbséget szemlélteti 1-es táblázatunk, amelynek jellemzőit a regionális politika folyamatában betöltött funkciók alapján állítottuk össze.

1-es táblázat Az egyes fővárosi régiók szerepe a regionális politika menedzsmentjében – a regionális operatív program tekintetében

	Bécsi régió	Mazóviai vajdaság	Közép-magyarországi régió	Pozsonyi régió	Prágai régió
Tervezés/ előkészítés	Tartomány maga készíti el fejlesztési programját	Vajdaság (Marsall hivatal) maga készíti el fejlesztési programját	Régió maga készíti el fejlesztési programját	Minisztérium készíti el a fejlesztési programot, megyei önkormányzat véleményezi	Főváros a minisztériummal közösen készíti el fejlesztési programját
Lebonyolítás	Tartomány teljes körűen	Vajdaság (Marsall hivatal) teljes körűen	Közreműködő szervezeti feladatokat lát el	Zömmel központilag, KSZ 1 prioritásnál	Irányító hatóságként a fejlesztési- és pénzügyminisztériummal közösen
Kifizetés	Tartomány	Vajda hivatala központilag	Központilag	Központilag	Központilag
Ellenőrzés monitoring	Tartományi és szövetségi feladat	Vajda hivatala központilag	Központilag a régió részvételével	Központilag	Központilag

Valamennyi fővárosi régió bekapcsolódott regionális fejlesztési programjának előkészítésébe. Ez a Pozsonyi régió esetében véleményező szerepet jelentett. A Prágai régió és a KMR pedig maga készítette elő fejlesztési anyagát, amelyet a központi kormányzattal közösen véglegesített. A Bécsi régió és a Mazóviai vajdaság pedig teljes mértékben önállóan készítette azt el.

A lebonyolítás és a kifizetések kapcsán már lényegibb különbségeket láttunk. A Bécsi régió és a Mazóviai vajdaság teljes mértékben önállóan felel a regionális fejlesztési programok végrehajtásáért. A többi fővárosi régió esetében a lebonyolítás központi irányítás mellett történik. Itt a Prágai régió helyzete speciális, amely irányító hatóságként a központi igazgatással közösen felel a lebonyolításért. Ez azonban csak a strukturális alapok csak egy nagyon szűk körére (két egyszerűsített programozási dokumentum) terjed ki, ami miatt a Prágai régió irányító hatósági szerepét nem látjuk

érdeminek. A Pozsonyi régió pedig a regionális operatív program csupán egyik pillére, az infrastruktúrafejlesztés mentén tölt be közreműködő szerepet.

A kifizetések és az ellenőrzések kapcsán azt láttuk, hogy egyedül a Bécsi régiónál van a kifizetés a választott regionális szinten. Ebben az esetben a központi kormányzat az ellenőrzésben vesz részt.

- A horizontális együttműködés eltérő típusait tapasztaltuk a fővárosi régiókban. A szlovák és a cseh fővárosi régiók csupán néhány tematikus program esetében alakított ki partnerségi kapcsolatokat. Ezek az együttműködések még kezdeti fázisokban voltak, interregionális kapcsolatokat nem találtunk, ami nehezíti a két régió gazdasági kapcsolatainak bővülését. A másik három régió esetében erősebb partnerségi együttműködésekkel találunk. Bécs és Alsó-Ausztria együttműködésében régiók közötti intézményeket is létrehozta. A KMR-ben a Tanács mellett működő Civil Egyeztető Fórum kezdetől fogva aktívan részt vett néhány területen a szakmai előkészítésben. A Mazóviai vajdaság esetében pedig külön civil kapcsolati iroda működik, amelynek feladata a társadalmi párbeszéd létrehozása, a civilek és a szakmai érdekszövetségek bevonása a döntéshozatali folyamatokba. A fejlesztési szempontok kialakítása intézményesített csatornákon keresztül történik, növeli annak társadalmi elfogadottságát is.
- A klasszikus területi kormányzási intézményi struktúrák mellett a Bécsi régió esetében találtunk hálózatos, önkéntes szabályozó eszközökön alapuló együttműködésekkel, amelyek egymást átfedő, rugalmas és változó hatáskörökkel működő egyszerű horizontális struktúrák voltak. Ebben a formában működő szervezetek formálisan döntés-előkészítő, koordinációs intézmények voltak, amelyek területi, térségi szinten a helyi szereplők érdekei mentén alakítottak ki közös álláspontot, javaslatot. A regionális érdekek megfogalmazását hosszú távú együttműködéssel, kölcsönös kooperációs készséggel érték el.
- Interregionális oldalról a funkcionális nagyvárosi térségek, illetve a metropoliszrégiók által kialakított gazdasági- és területfejlesztési kormányzási modellek megjelenését tapasztaltuk. Egységes(ebb) regionális érdekek megjelenését és intézményesülését egyedül a Bécsi régió esetében találtuk megalapozottnak. A többi fővárosi régió esetében a hálózati együttműködések intenzív kialakulását a területi- és a helyi szereplők közötti meglévő érdekellentétek, valamint a kooperációs kultúra alacsony szintje hátráltatta. Így például a Bécsi régiót leszámítva valamennyi fővárosi régió esetében a mai napig vitatott volt a regionális lehatárolás kérdése, a különválás, illetve

az egyesülés problémája. A fővárosi régiók motorfunkciójának kedvező hatásai minden szereplő számára egyértelműek, ugyanakkor komoly gazdasági, társadalmi és politikai dilemmát jelentett, hogy a főváros körül milyen régiót hozzanak létre. Az uniós források felhasználásának kérdése, a főváros és körülöttük lévő területi közigazgatási szint együttműködése mindenhol komoly érdekkonfliktusokat generált. Ezt a kérdést egyik fővárosi régió esetében sem sikerült megnyugtatóan rendezni, amely a helyi és a területi szereplők közötti együttműködést nagyban megnehezítette.

4. Következtetések és ajánlások

A Közép-magyarországi régió vonatkozásában megállapítottuk:

- A magyar fővárosi régió növekvő lemaradásban van az osztrák és a cseh fővárosi régióhoz viszonyítva.
- A Közép-magyarországi régió vett részt a magyar régiók között a legintenzívebb mértékben a nemzetközi specializációban. A régió további fejlődését hátráltatta, hogy a területi szinergiák nincsenek összehangolva, nem jött létre integrált tervezés. Megállapítottuk továbbá, hogy a térségi kezdeményezések egyik fő gátja a főváros gazdasági és politikai túlsúlya, erőfölénye, amely megnehezítette az együttműködések összehangolását.
- A jelenleg működő – központilag irányított – intézményi szerkezetben is aktív részvétel mutatkozik a civil szféra oldaláról, amely az érdemi döntéshozatalnak nem részese. Elsősorban véleményező, szakértői jelleggel vesznek részt a tanácsok munkájában⁶. A cross-szektorális együttműködés, a gazdasági és tudományos szereplők bevonása a horizontális együttműködésekbe továbbra sem megoldott.
- A magyar fővárosi régió attraktivitása és multikulturalitása is alacsonyabb, mint az osztrák és a cseh régióé. Budapest és a Közép-magyarországi régió mint turisztikai és befektetési székhely egyaránt stagnáló értékeket mutatott, miközben a többi fővárosi régió folyamatosan javított helyzetén.
- A Közép-magyarországi régió a nemzetközi kapcsolatteremtésben és a hálózati együttműködésben is kedvezőtlenebb helyzetben van, mint a Prágai és a Bécsi régió, ezért másfajta együttműködések létrehozására szükséges összpontosítania.

Az **ajánlásokat** az Új Magyarország Fejlesztési Terv és a Közép-magyarországi régióra vonatkozó fejlesztési tervek és programok figyelembevételével három perspektívában határoztuk meg:

1. Intézményi reformot kezdeményezünk. A régión belüli eredményes kormányzás megvalósítása érdekében ajánljuk a többszintű kormányzás megerősítését. A szereplők közötti érdekegyeztetést (KMRFT és a BAFT viszonyában) és a civilek bevonását a döntéshozatalba kulcskérdésnek tekintjük. Ez a régió intézményrendszerének horizontális megerősítését, a kooperációs kultúra elmélyítését jelentené a területi szereplők között.

⁶ A Közép-magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács és a Budapesti Agglomerációs Fejlesztési Tanács munkáját vizsgáltuk.

2. A KMR-nek törekednie kell arra, hogy jobban kihasználja azokat a transznacionális lehetőségeket, amelyeket a régióban működő nemzetközi szervezetek nyújtanak. Itt elsősorban az Európai Technológiai és Innovációs Intézetre, valamint a Délkelet-Európai Transznacionális Együtműködési Program Magyarországhoz köthető irányítási tevékenységére gondolunk, amely új funkciókat és szerepeket adhat a magyar fővárosi régiónak. Speciális együttműködések formálódnak – tudományos, kutatási hálózatok -, amelyek erősíteni fogják a KMR multikulturális jellegét. Ennek gyakorlati megvalósulásaként erősödhet a régió tudás- és konferenciaközpont szerepe, ami pozitívan hatna a multinacionális cégeknek (kutatás-fejlesztési és innovációs-, logisztikai-, szolgáltatási központok) a régióba történő koncentrálására.
3. A Közép-magyarországi régió számára az Európai Duna Stratégiában való aktív részvétel.

Formálódó uniós stratégia egy új funkcionális makrorégiót alakít ki – hasonlóan a Balti-tengeri Stratégiához -, amely 2014-től uniós források felhasználására számíthat. A folyamatot az Európai Bizottság felkarolta, Magyarország pedig a kezdetektől fogva aktív szerepet játszik annak előkészítésében. Olyan funkcionális makrorégió létrejöttével számolunk, amelyben új típusú hálózati együttműködések találhatóak. Továbbá integrálja az ágazati politikákat és a fejlesztéspolitikai szerepeket. Mindez egy többszintű kormányzási rendszer keretében valósul meg.

Fontos célnak tartjuk a KMR aktív részvételét ebben az együttműködésben. Ez megoldást jelentene a Közép-magyarországi régió erőteljes monocentrikus jellegének mérséklésére, a regionális specializáció fokozására. Továbberősödne a régió nemzetközi szerepköre, például a közlekedés és a logisztika területén, az éghajlatváltozás és vízgazdálkodás témakörében, valamint a területfejlesztésben és a turizmusban.

5. Főbb hivatkozások

- Ágh, Attila [2005]:** Budapest, mint európai regionális főváros. In: Budapest a Közép-magyarországi régióban: A közös versenyképesség perspektívái. IDEA Budapest Kiadvány pp. 5-15
- Ágh, Attila [2008]:** Fejlesztéspolitika és többszintű kormányzás. Fejlesztés és Finanszírozás, 2008, 4. szám, pp. 35-44
- Ágh, Attila [2009c]:** A Lisszaboni Stratégia jövője: „Házi feladatok” a magyar uniós elnökség számára. Kézirat
- Ágh, Attila [2009b]:** Post-Lisbon Strategy for 2011-2020: A New Vision for the EU as the Budapest Strategy. (Lisszabon utáni stratégia 2011-2020: az EU új víziója, a Budapest Stratégia.) Kézirat
- Ágh, Attila [2009a]:** Europeanization and Democratization in ECE: Towards the multilevel and multiactor governance (Európaizáció és demokratizáció Kelet-Közép-Európában: Egy többszintű, több szereplős kormányzás felé.) NISPA Konferencia, Budva. Elérhető: http://www.nispa.sk/portal/files/conferences/speeches/200905201222270.Agh_Multilevel-Budva%20extended_L.doc. Letöltés: 2009.04.30
- Baldersheim, Harald – Swianiewicz, Pawel [2003]:** The Institutional Performance of Polish Regions in an Enlarged EU. (A lengyel régiók intézményi teljesítménye a kibővített EU-ban.), in: Keating – Hughes (szerk.): The Regional Challenge in Central and Eastern Europe, 2003
- Barta, Györgyi [2005]:** Nemzetközi funkciók. Munkamegosztás a hét nagyvárosi régió között Magyarországon. Falu, Város, Régió 2005/3-4. pp 35-43.
- Begg, Iain [1999]:** Cities and Competitiveness (Városok és versenyképesség), in *Urban Studies*, Vol. 36, Nos 5-6, pp. 795-810
- Beluszky Pál – Győri Róbert [2004]:** Fel is út, le is út... Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században. Tér és Társadalom 1. pp. 1–41.
- Berg van, Leo [2006]:** Empowering metropolitan regions. (A metropolrégiók megerősödése.) EURICUR Elérhető: <http://www.euricur.nl/default.asp?id=795&page=&keuze=publications&publication>, Letöltés: 2007. 03. 10.
- Camagni, Roberto [2009]:** Territorial capital and regional development. (Területi tőke és regionális fejlődés) In: Capello - Nijkamp (szerk.): Handbook of Regional Growth and Development Theories. PP. 118-132, Northampton
- Castells, Manuel [1996]:** The Rise of the Network Society. The Information Age: economy, society and culture. (A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora, gazdaság, társadalom és kultúra.), Blackwell Publishers, Oxford.
- Enyedi, György [2003]:** Városi világ – városfejlődés a globalizáció korában. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaság-tudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2003. pp. 1-25, (Habilitációs Előadások, 4.)
- Európai Bizottság [2007b]:** Integrált iránymutatások a növekedés és munkahelyteremtésre 2008-2010. COM(2007) 803.
- Európai Bizottság [2007a]:** Negyedik Kohéziós jelentés. Európai Bizottság, 2007. Elérhető: http://ec.europa.eu/.../reports/cohesion4/index_en.htm, Letöltés: 2007.11.10.
- Európai Bizottság [2008b]:** Régiók 2020-ban. Értékelés az EU régiói előtt álló jövőbeli kihívásokról. Elérhető: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/regions2020/pdf/regions2020_en.pdf. Letöltés: 2009.03.30.
- Európai Bizottság [2008a]:** Zöld könyv a Területi Kohézióról. Előnyt kovácsolni a területi sokféleségből. Elérhető: http://www.nfgm.gov.hu/feladataink/terfejl/hirek/teruleti_kohez.html. Letöltés: 2008.11.10.
- Európai Bizottság [2009]:** Hatodik helyzetjelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról. COM 2009 (295). Elérhető: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim6/com_2009_295_hu.pdf. Letöltés: 2009.05.22.
- Florida, Richard [2002]:** The Rise of the Creative Class (A kreatív osztály felemelkedése), The Perseus Book Group, New York
- Florida, Richard [2005]:** Cities and the Creative Class (Városok és a kreatív osztály), in: Cities and the Creative Class, Routledge, New York-London, pp. 27-49.

- Forman, Balázs [2005]:** Hol találjuk Budapestet? Világvárost építünk? Elérhető: <http://www.formanbalazs.hu/index.php?gcPage=public/cikkek/mutatCikk&fnId=39>, Letöltés: 2008. január 6.
- Friedmann, John [1986]:** The world city hypothesis (A világváros hipotézis), *Development and Change* 17, pp. 69–83.
- Giffinger, Rudolf – Hamedinger, Alexander [2008]:** Metropolitan Competitiveness reconsidered: the role of Territorial Capital and Metropolitan Governance (A metropolis versenyképesség újraértékelése: a területi tőke és a nagyvárosi kormányzás szerepe.) Konferenciatanulmány. Megjelent: 48th European Congress of the European Regional Science Association International: Culture, Cohesion and Competitiveness, Liverpool, 2008
- Hall, Peter [1996]:** *Cities of Tomorrow (A holnap városai)*. Blackwell 1996
- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary [2002]:** Types of Multi-Level Governance (A többszintű kormányzás típusai.) University of North Carolina, 2002.
- Hrbek, Rudolf - Weyand, Sabine [1994]:** *Das Europa der Regionen. Fakten, Probleme, Perspektiven. (A régiók Európája. Adatok, problémák, perspektívák.)*, München pp. 88 -121
- Inglehart, Robert [1997]:** *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic And Political Change In 43 Societies (Modernizáció és posztmodernizáció. Kultúrális, gazdasági és politikai változás 43 társadalomban.)*, Princeton University Press
- Kaiser, Tamás (szerk.) [2007]:** *Hálózatok és labirintusok*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2007
- Kaiser, Tamás [2009b]:** A többszintű kormányzás új formái az Európai Unióban. Előadás, „A magyar régiók versenyképessége az Európai Unióban” című OTKA konferencia, 2009.05.21., Elérhető: http://www.bkf.hu/index.php?lap=erdekloknek&mnuid=4_642, Letöltés: 2009.07.10.
- Kaiser, Tamás [2009a]:** Territorial cohesion and the new friends of cohesion policy: implications for the SBB-team Presidency (Területi kohézió és a kohéziós politika új területei: fejlemények az SBB- elnökségi csoport számára). In. Ágh – Kis-Varga (szerk): *The global crisis and the EU responses: The perspectives of the SBH team presidency*. Budapest Together for Europe Research Centre 2009. pp 205- 231
- Keating, Michael [1998]:** *The New Regionalism in Western Europe. (Az új regionalizmus Nyugat-Európában.)* Edward Elgar Publisher
- Keating, Michael [2003]:** Territorial Restructuring and European Integration. (Az európai integráció területi újjáalakítása.) in: Michael Keating and James Hughes (szerk): *The Regional Challenge in Central and Eastern Europe*. pp. 13-24.
- Krätke, Stefan [1995]:** *Stadt, Raum, Ökonomie. (Város, tér, gazdaság.)* Birkhäuser Verlag, Basel
- Krugman, Paul [1994]:** *Competitiveness: a Dangerous Obsession. (Versenyképesség: egy veszélyes rögeszme)* Foreign Affairs, vol 73. No 2. 1994 március-április
- Larsson, Torbjörn – Nomden, Koen – Franck, Petiteville (szerk) [1999]:** *The intermediate Level of Government in European States. Complexity versus Democracy? (A mezo szintű kormányzat az európai országokban. Komplexitás a demokráciával szemben?)* EIPA, Maastricht
- Lengyel, Imre – Rechnitzer, János [2000]:** A városok versenyképességéről. In. Horváth – Rechnitzer (szerk.) *Magyarország területi helyzete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, pp. 130 -152.
- Lengyel, Imre [2003]:** *Verseny és területi fejlődés. Térségek versenyképessége Magyarországon*. JATE Press, Szeged, 2003, pp. 3-433
- Nemes-Nagy, József [2003]:** A regionális tudomány dualitása és paradigmái – hazai tükröben. *Tér és Társadalom*, 1., pp. 1-17
- OECD [2009]:** *Investing for Growth: Building Innovative Regions. (Befektetés a növekedésbe: innovatív régiók felépítése.)* Elérhető: <http://www.oecd.org/dataoecd/60/38/42531915.pdf>. Letöltés: 2009.05.20.
- Pálné Kovács, Ilona [2000]:** A régió. A közigazgatási régiók esélyei hazánkban. pp. 1-12
- Pálné Kovács, Ilona [2005]:** A magyar közigazgatási reformkonceptió és a területfejlesztés intézményrendszerének összehangolása. In: *A közigazgatási reformkonceptió hatása a regionális fejlesztés szervezésére*.

- Pálné Kovács, Iona (2008c):** A hatalommegosztás és az önkormányzati szektor alkotmányos szabályozása az Európai Unió tagországában. Comitatus, pp. 3 -27.
- Pálné Kovács, Iona [2008b]:** Régiókkal és nélkülük – a regionális reform mozgástere 2002-2006 között. In: Kádár Krisztián (szerk): IDEA és Valóság. Az IDEA korszerűsítési program négy éve. Közigazgatásfejlesztési Társaság, Budapest, pp. 53-77
- Pálné Kovács, Iona [2008a]:** Helyi kormányzás Magyarországon. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs
- Pálné Kovács, Iona [2009]:** Regionális fejlesztéspolitika régiók nélkül? Előadás, „A magyar régiók versenyképessége az Európai Unióban” című OTKA konferencia, 2009.05.21., Elérhető: http://www.bkf.hu/index.php?lap=erdeklodoknek&mnuid=4_642, Letöltés: 2009.07.10.
- Peters, Guy B. – Pierre, Jon [2004]:** Multi-level governance and democracy: A Faustian Bargain? (Több szintű kormányzás és demokrácia: egy fausti alkú?) In. Bache, Ian – Flinders, Matthew (szerk.) 2004: Multi-Level Governance, Oxford University Press
- Peters, Guy B. - Pierre, Jon [2006]:** Governance accountability and democratic legitimacy (Kormányzás, elszámoltathatóság és demokratikus legitimitás.) in.: Benz, Arthur – Papadopoulos, Ioannis: Governance and Democracy. Comparing National, European and International Experiences. Londres, Routledge, 2006, chapter 2
- Putnam, Robert [1993]:** Making Democracy Work (Működőképessé tenni a demokráciát), Princeton University
- Porter, Michael E. [1990]:** The Competitive Advantage of Nations. (Nemzetek verseny-előnyei.) The Free Press, New York
- Porter, Michael, E [1998]:** On Competition. (A versenyről.) The Free Press, New York.
- Rechnitzer, János [2006]:** A gazdaság térbeli sűrűsödési pontjai. In: Vértes, András – Viszt Erzsébet (szerk.): Tanulmányok Magyarország versenyképességéről. Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest pp. 231 -254.
- Rechnitzer, János [2007]:** Az európai regionális politika és városfejlődés [Magyar Tudomány, 2007/06](#) pp. 692-708
- Rhodes, Rod A.W. [1997]:** The new governance. Governing without government (Az új governance. Kormányzás kormány nélkül) In: Political Studies 44(1997), pp. 652-667
- Sassen, Saskia [1991]:** The Global City. (A globális város.) Princeton University Press
- Sassen, Saskia [1993]:** Cities in the World Economy (Városok a világgazdaságban), Sage, London
- Scharpf, Fritz [2000]:** Notes Toward a Theory of Multilevel Governing in Europe (Megjegyzések egy európai többszintű kormányzás kialakításához), Max-Planck-Institut Discussion Papers No. 5, November 2000
- Szegvári, Péter [2003]:** Közigazgatás és a helyi önkormányzatok: intézményrendszer, trendek, elképzelések. In: IDEA Kiadvány 2003
- Tavares, Rodrigo [2004]:** Contribution of macro-regions to the construction of peace: A framework for analysis. (A makro-régiók hozzájárulása a béke kialakításához: elemzési háttéranyag.) Journal of International Relations and Development. Vol 7. pp. 24-47
- Taylor, Peter [2002]:** Is there a Europe of cities? World cities and the limitations of geographical scale analysis. (Van városok Európája? Világvárosok és a földrajzi skála- elemzés korlátai.) In: McMaster - Shepherd (szerk.) Scale and Geographic Inquiry. Blackwell, Oxford
- Telo, Mario [2002]:** Governance and Government in the European Union: The open method of coordination. (Kormányzás és Kormányzat az Európai Unióban: a nyílt koordináció módszere.) In: Maria Rodridues (Szerk.): The New Knowledge Economy in Europe
- Tér és Társadalom [(2008):** Városi kormányzás. XXII. évf. 2008/1.
- Török, Ádám [2003]:** A versenyképesség elméleti és mérési kérdései. Előadás. 2003.03.05. Veszprém.
- Varga, Attila [2004]:** Oponensi vélemény Lengyel Imre „A régiók versenyképessége és gazdasági fejlődése Magyarországon” című akadémia doktori értekezéshez. Tér és Társadalom, pp 179-187.
- Vigvári, András [2006]:** [A magyar gazdaság versenyképességét szolgáló közszektorhoz vezető út egy lehetséges forgatókönyve.](#) In: Vissza az alapokhoz! Tanulmányok a közpénzügyi rendszer reformjáról. Új mandátum Kiadó. 229-247. oldal In: Vissza az alapokhoz! Tanulmányok a közpénzügyi rendszer reformjáról. Új mandátum Kiadó. 229-247. oldal

6. A témakörhöz kapcsolódó publikációs lista

- Schneider, Gábor [2005]:** Az Európai fővárosi térségek versenye. In.: **Ágh Attila szerk. (2005):** Budapest a Közép-magyarországi Régióban. A közös versenyképesség perspektívái. : IDEA Budapest Munkacsoport 2005. június. pp. 73-117
- Schneider, Gábor [2006]:** Key factors of regional competitiveness. Regional capacity-building and the intensity of social cohesion. New Challenges for Hungary. In.: **Ágh Attila – Szemere Veronika szerk. (2006):** New Member States in the Enlarged Europe: The Hungarian Perspectives. Táncsics Alapítvány - Euro Contact 2006. pp. 88-102
- Schneider, Gábor [2007]:** Az európai fővárosi és metropoliszrégiók versenyképessége. Kitörési pontok a Budapesti térség számára. In.: **Kaiser, Tamás – Ágh, Attila – Kis-Varga, Judit szerk. (2007):** A régiók Magyarországa II. kötet. Hálózatok és labirintusok. Stratégiai Kutatások - Magyarország 2015. 11-es kötet. MTA-MEH 2007. június. pp. 107 - 141
- Schneider, Gábor [2008]:** Regionális érdekérvényesítés az Európai Unióban. A horizontális kormányzási struktúrák megerősödése. In. **Nász, Adrienn – Szuper, József szerk. (2008):** Kormányzás és érdekek az Európai Unióban. Generáció 2020 Közhasznú Egyesület, Budapest. pp.121-144.
- Dieringer, Jürgen – Schneider, Gábor [2009]:** Die Malaise der ungarischen Territorialreform. (A magyar területi reform kesernyés utóízei.) In. Europäisches Zentrum für Föderalismus-Forschung Tübingen: Jahrbuch des Föderalismus 2009. Föderalismus, Subsidiarität und Regionen in Europa. Baden – Baden, 2009. pp 326 -338.
- Schneider Gábor [2009]:** Átalakulóban a fejlesztéspolitika rendszere az Európai Unióban – újabb kormányzási szereplők és struktúrák megjelenése. **Európai Tükör.** (*Befogadott publikáció, megjelenés alatt*)